

N:o 9.

Ank. till Riksd. kansli den 23 mars 1900, kl. 1 e. m.

Andra Kammarens fjerde tillfälliga utskotts utlåtande n:o 3, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kongl. Maj:t angående upphörande af stadgad straffpåföljd för viss förseelse vid försäljning af almanackor.

I en inom Andra Kammaren väckt och till utskottet hänvisad motion, n:o 144, har herr *P. Waldenström* föreslagit, »att Riksdagen i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhåller, att den bestämmelse i Kongl. Maj:ts nådiga bref till kongl. vetenskapsakademien af den 1 juli 1858, hvarigenom försäljare af almanackor vid ansvar af böter förpligtas att äfven vara försedd med sådana till ett pris af 14 öre, må undanrödjas och ur almanackan utgå».

Motiveringen för detta förslag lyder i sin helhet sålunda:

Då den svenska almanackan för närvarande undergår en revision, så torde det tillåtas mig att föreslå en förändring, hvars behöflighet svårligen kan blifva föremål för tvist. I henne förekomma nemligen följande ord:

»Enligt Kongl. Maj:ts nådiga Bref till K. Vet. Akademien af den 1 juli 1858, skola de små almanackorna hädanefter försäljas häftade och skurna för 14 öre stycket: kommande den, som vågar stegra detta pris, eller vid försäljningen af

almanackor ej tillika är försedd med *häftade och skurna för 14 öre stycket, att böta 50 kronor* för hvarje gång sådant öfverträdes.»

Att nu kongl. vetenskapsakademien skall hålla almanackor till salu för ett visst, ringare pris, derom är intet att säga, då akademien fått uteslutande privilegium på denna boks utgifvande. Men att de, som handla med almanackor, skola vara underkastade böter af 50 kr., om de icke »tillika äro försedda med» 14-öres-almanackor, ja, om blott för tillfället lagret af sådana tagit slut för dem, det är en bestämmelse, som icke allenast icke har sin motsvarighet på något annat handelsområde, utan ock synes stå i strid med våra grundlagar, som väl svårligen kunna sägas tillåta Kongl. Maj:t att med bötesansvar tvinga någon medborgare att handla med saker, som han icke vill.

Motionärens hemställan om undanrödjande af den bestämmelse i Kongl. Maj:ts nådiga bref af den 1 juli 1858, som stadgar böter för almanacksförsäljare, hvilka ej äro försedda med 14-öres-almanackor, grundar sig på lydelsen af det stycke ur innevarande års lilla almanacka, som han i sin motions motivering aftryckt. Detta stycke är emellertid i saken föga upplysande, snarare i viss mån vilseledande. Vid genomläsningen af det åsyftade kongl. brefvet, hvilket för öfrigt är dagteckadt den 2 juli 1858, finner man, att detsamma visserligen innehåller ett medgifvande om höjning af dittills varande almanackspris, men att det beträffande alla öfriga bestämmelser om almanacksförsäljningen blott lemnar en allmän hänvisning till förut gällande stadganden samt att dessa afse äfven andra åligganden och straffpåföljder än de i motionen berörda. Man finner tillika, att ifrågavarande stadganden stå i närmaste samband så väl med hvarandra som med sjelfva almanacksprivilegiet och endast i denna sin förbindelse kunna rätt bedömas. Utskottet anser sig därför böra gifva en redogörelse för nämnda privilegium samt de deraf härflytande bestämmelserna.

Under nära halftannat århundrade var i Sverige utgifningen af almanackor helt och hållet öfverlemnad åt den enskilda företagsamheten. Saknaden af kontroll gjorde emellertid, att almanackorna i afseende på riktighet kommo att lemna mycket öfrigt att önska. Ända till slutet af 1600-talet öfversattes de flesta helt enkelt från tyskan, och ofta bibehölls härvid originalets horisont, hvadan de astronomiska uppgifterna blefvo för svenska orter oanvändbara. Felaktiga beräkningar medförde dessutom andra, mer eller mindre betydande origtigheter. Slutligen, sedan i en för år 1681 utarbetad almanacka påskdagen blifvit satt en vecka för tidigt, fann regeringen, att villervallan blef för stor, och att i allmänhetens intresse ett ingripande var af nöden. Följden häraf blef utfärdandet af ett kongl. bref för

astronomie professorn Anders Spole i Upsala af den 2 september 1686, hvari ej allenast, såsom ett skydd för hans litterära eganderätt, påbjöds, »at ingen, ehoo han ock wara må, skal understå sigh uthan Professor Spoles wethskap hans Almanacher widh tilbörlligit Straff och alle Exemplarens förlust til giörandes at efftertryckia eller efftertryckia låta» utan äfven »jämwäl ingen verterat (= öfversatt) aff Trycket vtgå låta medh mindre hon aff Professore Spole eller någon annor Professor wederbörlligen öfwersedd är».

Men icke blott för de öfversatta, utan ock för de i Sverige utarbetade almanackorna befans offentlig kontroll slutligen nödig. Behofvet häraf trädde så mycket mer i dagen, som den borgerliga och kyrkliga tidräkningen, hvari almanackorna skulle gifva allmänheten ledning, utgjorde en offentlig angelägenhet. Upprepade gånger vidtogos häri genom kongl. påbud smärre ändringar, och i midten af 1700-talet stod man inför nödvändigheten af en särdeles betydande sådan, nemligen öfvergången till den s. k. nya stilen. Då hade man ock i den 1739 stiftade vetenskapsakademien erhållit en myndighet, åt hvilken almanackans utarbetande med trygghet kunde anförtros och som derjemte ansågs ega auktoritet nog att befria almanackorna från den mängd astrologiskt skrock, hvarpå allmogen ännu satte värde och som de enskilda förläggarne därför ej vågat utrensa. Härtill kom, att man, genom att gifva akademien privilegium på almanacksutgifvandet, kunde ej blott bereda allmänheten önskelig kontroll öfver arbetets rigtighet, utan äfven gifva den nya institutionen en inkomstkälla, som den för sin verksamhet väl behöfde. Med anledning af en från akademien inkommen ansökan förklarade regeringen därför genom en resolution af den 17 oktober 1747, att Kongl. Maj:t velat »i anseende till de skäl, som Academien anfört, samt de förmoner, som Publicum häraf sig billigt kan förwänta, hafwa, på sätt som Academien begärdt, i nåder stadgadt, det ingen hädanefter skall wara tillåtit att utgifwa någon almanacka, som icke af Wetenskaps Academien är öfversedd, såsom ägande myndighet att ändra de felaktigheter, som hittils intagit så mycket rum i de förra almanackerne — — — Hwaremot Academien åligger att iakttaga, det almanackerne blifwa tryckte på godt papper, med en ren och läselig styl, utan fel, såsom ock att alt efter K. Förordningarna däruti finnas(?) hwarförutan allehanda för Publicum nödiga och nyttiga underrättelser wid slutet af Almanackan kunna införas; — jemwäl att ett drageligt pris derå sättes samt att allmogen uti hela Riket och Finland kunna sedan i rättan tid få efter åstundan köpa almanacker».

För att vinna enhet och rigtighet i »almanackswerket» och för att utan statens betungande bereda vetenskapsakademien en afsevärd årsinkomst hade regeringen sålunda undandragit allmänheten de förmåner, som den fria konkurrensen på ifrågavarande område skulle medfört. Men till gengäld hade den ock ålagt staten förpligtelsen att tillse, det dessa förmåner åtminstone så till vida komme allmänheten till del, att hvar och en allt framgent skulle »uti hela Riket» och »i rätten tid» samt »efter åstundan» kunna bekomma almanackor till »ett drägeligt pris».

För uppfyllande af den sålunda åtagna förpligtelsen fordrades i främsta rummet, att privilegieinnehafvaren sjelf fullgjorde sin skyldighet att låta trycka sådana almanackor, som motsvarade menighetens »åstundan», och att åsätta dem ett »drägeligt» pris. I detta afseende hafva, så vidt utskottet känner, inga anmärkningar af sådan art, att de påkallat ingripande från regeringens sida, blifvit framställda. Så mycket tätare hafva deremot klagomålen varit öfver akademiens återförsäljare i de olika orterna. Dessa synas genast hafva fallit för den frestelse att dyrka upp priset, som monopolet helt naturligt medförde. Redan den 31 januari 1749 såg sig därför regeringen nödsakad att utfärda ett »Förbud emot prisets stegrande på Almanackor», så lydande: »Emedan Oss i underdånighet är wid handen gifwit, thet, oaktat Wår Wetenskaps-Academie fogat then anstalt, at icke allenast tillräckeligit antal af Almanackor må utkomma till thet allmännas tjenst, utan ock the samme säljas öfwer hela Riket, för enahanda pris, nemligen Sex öre Kopparmynt stycket, som äfwen til Köparens rättelse blifwer tryckt på sielfwa Titel-bladet, skal likwäl priset therpå i landsorterne stegras öfver thet, som således är utsatt; Förthensskull och til hämmande af et sådant missbruk wele Wi härmed til wederbörandes efterrättelse hafva kungiort, thet ingen må understå sig, wid Ethundrade daler Silf:mynts wite, at, under hwad skien thet wara kan, försälja Almanackorne til högre pris än thet som på Titel-bladet finnes utsatt och är 2 öre Silfwermynt eller 6 öre Kopparmynt för exemplaret på wanligt sätt häftadt och skurit.»

Förbudet och straffpåföljden torde för någon tid hafva medfört verkan, ty nästföljande båda kongl. bref om almanackförsäljningen (den 19 maj 1752 och den 5 februari 1777) synas endast åsyfta en af den allmänna prisstegringen påkallad höjning i almanackornas pris, först till 9 öre kopparmynt och sedan till »tre runstycken mera eller i ett för alt jämt en Schilling». Men mot slutet af århundradet tyckas återförsäljarne ånyo hafva gjort försök att rikta sig på allmänhetens bekostnad.

År 1796 anmäldes hos Kongl. Maj:t »det missbruk under senaste årets försäljning af innewarande års lilla Almanacha blifwit föröfwadt i så måtto, at, i stället för det samma Almanacha enligt Författningarne bör til En Schilling i Banco-mynt afyttras, hafwa derföre blifwit fordrade Femton, Sexton til Aderton Runstycken uti Riksgälds sedlar, hvarigenom, ehuru priset på berörde Almanacha finnes utsatt, menige man blifwit bragt til en betalning, som egenmäktigt ännu vidare skulle kunna af Säljare förhöjas». Till förekommande häraf ansåg sig regeringen böra höja böterna; genom kongl. skrifvelse den 17 mars 1796 och kungörelse den 10 maj samma år fastställdes »det wite af Trettiotre (33) Riksd. 16 Schill. för den eller dem, som utöfwer det utsatte priset af en Schilling i Banco för hvarje Almanacha eller jemnförelsewis i Riksgälds-Sedlar betalning fordra och taga». — Detta stadgande förnyades, då almanackspriset den 26 september 1797 höjdes till 1 skilling 4 runstycken, och man har äfven exempel på, att det erhållit tillämpning. Sedan vetenskapsakademien öfverlåtitt tryckningen och distribueringen af almanackan åt boktryckaren J. P. Lindh, tillät sig nemligen denne att fordra 50 procents förhöjning, »då betalningen uti Riksens Ständers Credit Sedlar blifwit erlagd», men för detta tilltag dömdes han den 11 oktober 1803 till stadgade 33 $\frac{1}{3}$ riksdalers böter, och hans till Kongl. Maj:t ingifna ansökan att blifwa derifrån förskonad vann ej bifall. Till följd af klagomål från boktryckarens, »Entrepreneurens», sida blef emellertid priset den 7 augusti 1809 höjdt till 2 skilling banko.

Någon tid derefter vållade emellertid återförsäljarna i landsorterna såväl allmänheten som akademien och regeringen nya bekymmer. De flesta af dessa återförsäljare voro bokbindare, och de ansågo sig ej få någon förtjenst, om de skulle, på lagligen föreskrifvet sätt, tillhandahålla häftade och skurna almanackor till 2 skilling banko. De hittade derför på den utvägen att tillhandahålla lilla almanackan i tvenne former: den ena till det lagstadgade priset eller 2 skilling banko, men då »i exemplar», d. v. s. oinhäftad och oskuren, den andra till väsentligt högre pris, men försedd med omslag eller interfoliering. Med anledning af detta nya missbruk hemställde vetenskapsakademien den 2 april 1814 i skrifvelse till Kongl. Maj:t, att almanackan måtte få tillhandahållas till tvenne pris: dels häftad och skuren till 2 skilling 6 runstycken banko, dels »i exemplar» till 2 skilling banko, hvilken begäran ock den 19 i samma månad blef af Kongl. Maj:t bifallen.

Nyss anförda sätt, hvarigenom man på hvarjehanda omvägar kunde

förmå allmogen att betala sina almanackor dyrare än stadgadt var, befans ganska svårt att utrota. Återförsäljarne underlåto flerstädes att tillhandahålla de vanliga almanackorna samt utbjödo i stället almanackor i granna band, för hvilka de fordrade väsentligt högre betalning. Men detta väckte missnöje, och hos Kongl. Maj:t blef anmaldt, »att ehuru Almanackor i exemplar eller ohäftade borde, enligt Kongl. Brevet d. 19 April 1814, försäljas till Twå Skillingar Banko stycket, som för 100:de Almanackor utgör Fyra Riksd. Åtta Skill., Entreprenuren för tryckningen af Almanackorne likwäl skall fordrat Fyra Riksd. Fyratio Skill. för 100:de dylika Almanackor, eller Trettiotwå Skill. utöfwer hwad för dem blifwit föreskrifwit, hwilket uppstegrade pris jemwäl föranledt dertill, att Fullmäktige för Allmogen i Kronobergs Län i underdånighet klagat öfwer brist på Almanackor, samt att desamma, enär de warit inbundne i färgade pappersband, ej kunnat erhållas, utan emot femtio procents förhöjning i priset». Med anledning häraf beslöt Kongl. Maj:t ytterligare inskräpa nödvändigheten af »att tillfredsställa Menighetens billiga anspråk att öfwer allt i Städer och på Marknader erhålla häftade och skurna Almanackor till det i Nåder bestämda pris», och för att omöjliggöra hvarje kringgående af påbudet härom stadgades genom kongl. brevet af den 24 januari 1816 och kommerskollegii derpå grundade kungörelse af den 12 februari samma år, »att Almanackor med omslag eller inbundne ej måga af någon wid wite af Tretiotre Riksd. Sexton Skill. hållas till salu, så framt ej på samma ställe häftade och skurna finnas att tillgå för det bestämda priset Twå Skill. Sex Runst. stycket».

Då priset på almanackorna den 10 augusti 1819 höjdes till 4 skilling banko för häftadt och skuret exemplar, befunnos bestämmelserna om tillhandahållande af ohäftade och oskurna exemplar ej längre tidsenliga, hvadan de fingo förfalla, och erhöil kommerskollegium derför nu meddelande, att Kongl. Maj:t i stället »funnit nödigt stadga: att innehafwaren af Kongl. Wettenskaps-Academiens uteslutande Privilegium att trycka Almanackor bör så wäl i Hufwudstaden underhålla ständig tillgång på häftade och skurna Almanackor till det fastställda priset Fyra skillingar stycket eller Åtta R:d 16 ss. för Etthundrade, och det wid ett wite af Etthundrade R:d för hwarjé gång sådant underlåtes eller någon förmenes att köpa slika Almanackor för detta pris, som ock, wid enahanda wite, besörja, att uti de andra större Städerna, i synnerhet de, der Landshöfdingesäten finnas, ej må saknas tillfälle för Bokbindare att för nyssnämnde pris der förse sig med ett emot Ortens behof swarande antal häftade

och skurde Almanachor; hwarjemte det, wid lika wite, bör åligga innehafvaren af berörde Privilegium att ej allenast å Almanachorne påtrycka det fastställda priset jemte namnen på de af honom i Städerna antagne Commissionairer, hos hvilka Almanachor för hans räkning föryttras; utan ock att genom intimationer i Post- och Inrikes Tidningarne underrätta Allmänheten om dessa Försäljningsmän samt då ombyte af sådane Personer inträffar; Hwarförutan några Almanachor till högre pris ej måga af någon, wid wite af Trettio tre R:d 16 ss., hållas till salu, så framt ej på samma ställe häftade och skurde finnas att tillgå för det bestämda priset af Fyra skillingar stycket». I enlighet härmed utfärdade kommerskollegium en kungörelse af den 17 november 1819.

I denna kungörelse har ingen annan ändring skett, än att genom kongl. brefvet af den 2 juli 1858 almanackspriset blifvit i samband med nya mynträkningens införande höjdt med 1½ öre. Beträffande återförsäljarnes skyldigheter och ansvar innehåller nämnda bref endast följande ord: »kommande i öfrigt de uti högstberörde Nådiga Bref samt Vårt och Rikets Commerce-Collegii derpå grundade Kungörelse af den 17 November 1819 meddelade stadganden att fortfarande lända till efterrättelse».

Af nu lemnade redogörelse torde framgå, att hvad motionären egentligen åsyftar är undanrödjande af den bestämmelse i kongl. brefvet den 10 augusti och kungörelsen af den 17 november 1819, som stadgar 50 kronors böter för den almanacksförsäljare, hvilken utbjuder dyrare almanackor, så framt han ej på samma ställe tillhandahåller häftade och skurna till det lagligen fastställda priset.

Men samma redogörelse torde tillika hafva ådagalagt, att ifrågasvarande stadgande ingalunda är så orimligt, som motionären tyckes anse. Tvärtom förefaller det utskottet, som om detsamma endast vore en oundviklig konsekvens af det åt vetenskapsakademien förlänta monopoliet. Detta har haft till följd, att allmänheten fått och fortfarande får betala sina almanackor vida dyrare, än produktionskostnaderna betinga. Så länge detta sker till förmån för en vetenskaplig institution, som eljest skulle genom motsvarande statsanslag understödjas, kan allmänheten hafva en viss anledning att ej räkna så noga med sina små uppoffringar. Men att de enskilda återförsäljarna skulle hafva tillfälle att under monopoliets skydd på direkt eller indirekt sätt, ytterligare stegra det redan i och för sig

höga priset, det torde svårligen ur någon synpunkt låta sig försvara. Privilegieinnehafvarens skyldighet att låta trycka 14-öres-almanackor är naturligtvis för allmänheten af föga värde, så vida det skall stå i återförsäljarnes fria skön att tillhandahålla eller icke tillhandahålla almanackor till detta pris. Ingen är ju tvungen att handla med en monopoliserad vara, men åtager han sig detta, så är det alldeles i sin ordning, att han underkastar sig de särskilda vilkor, som för handeln med monopoliserade varor måste i allmänhetens intresse stadgas.

I betraktande af hvad sålunda blifvit anfördt, finner sig utskottet böra hemställa,

att herr P. Waldenströms förevarande motion icke må till någon Andra Kammarens åtgärd föranleda.

Stockholm den 23 mars 1900.

På utskottets vägnar:

FRIDTJUV BERG.